

Zętar, Joanna

Przywracanie pamięci

Obyczaje 16, 30-33

2004

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

fol. Marta Kubiszyn

Misterium ulicy Szerokiej.

chleba. W ciągu tygodnia poprzedzającego wydarzenie na Placu Zamkowym wybudowany został piec chlebowy. Rozpalony w dzień Misterium wypiekał chleb, którego zapach - wspomniany w jednym z wierszy Czechowicza - rozciągał się po okolicznych ulicach. Właściwe działania poprzedziło zarysowanie na powierzchni Placu Zamkowego konturów ulicy Szerokiej. Uczestnicy zostali wyposażeni w świece i poproszeni o ustawienie się wzdłuż linii, aby unaocznić jej przebieg. W powstałym pustym korytarzu ukazał się Sztukmistrz z Lublina i przy słowach wiersza Czechowicza Ulica Szeroka przeszedł wraz z duchami i zjawami w ciemność miasta. W ten sposób przypomniano miejsce, które na zawsze zniknęło z mapy miasta.

Z innym miejscem nieistniejącym już w krajobrazie Lublina związane było Misterium Dzwonu Świętego Michała, które odbyło się 29 września 2001 roku. Wydarzenie miało na celu przypomnienie historii i znaczenia kościoła Św. Michała, jednej z najstarszych lubelskich świątyń. Zbudowany w drugiej połowie XIII wieku kościół powstał jako wotum dziękczynne - został wybudowany w miejscu legendarnego snu, w którym Archanioł Michał zwiastował Leszkowi Czarnemu zwycięstwo nad Jadźwingami. Przez stulecia pełnił rolę kościoła farnego. Jednak z powodu złego stanu zachowania świątynia została rozebrana w 1856 roku. Dziś po kościele pozostał pusty plac z odrestaurowanym zarysem fundamentów i kilka elementów wyposażenia rozproszonych w kościołach na terenie Lublina i Lubelszczyzny. Jednym z nich

jest dzwon ozdobiony plakieta z postacią patrona wykonany w 1735 roku. W wieży kościoła farnego dzwonił do 1810 roku, dziś znajduje się w Wieży Trynitarskiej. Kościoła nie można przywrócić już miastu, jednak można przywołać pamięć o nim za sprawą dźwięku jednego z jego dzwonów. Misterium poprzedziła msza odprowadzana w katedrze w intencji wszystkich Lublinian. Następnie uczestnicy przeszli na Plac Po Farze. Punktualnie o 20.30 usłyszeć można było uderzenia we wszystkie lubelskie dzwony, które w ten sposób powitały powrót dzwonu Św. Michała. Następnie biskup Bolesław Pylak dokonał uroczystego uderzenia w dzwon. Później każdy ze zgromadzonych na Placu mógł wprawić go w ruch. Po 200 letnim milczeniu dzwon odezwał się dokładnie z tego miejsca, z którego pochodzi. Uroczystość była kontynuowana następnego dnia. Każdego z uczestników poproszono o wpisanie się do Księgi Dzwonu, w której zostały odnotowane wszystkie uderzenia wraz z nazwiskiem osoby uderzającej. W związku z tym, że wydarzenie miało miejsce w 2001 roku w symboliczny sposób nawiązało również do faktu rozpoczęcia nowego tysiąclecia dla miasta Lublina. Jednocześnie Misterium było początkiem akcji przywracania Pamięci o historii Placu Po Farze.

Kolejne z Misteriów pod nazwą Misterium Światła i Ciemności odbyło się w 60-tą rocznicę zagłady lubelskiego getta - 16 marca 2002 roku. Punktem centralnym wydarzenia była Brama Grodzka, niegdyś symboliczna granica dwóch światów: chrześcijańskiego i żydowskiego. Po zmroku, na całym obszarze dawnego

miasta żydowskiego zostało wyłączone światło, by przypomnieć los mieszkańców tej części miasta i ich zagładę. W Bramie, na ścianach przejazdu prezentowane były przezrocza z fotografiami miasta żydowskiego, ukazujące ulice, domy, ludzi. Towarzyszyły im dźwięki miasta: nawoływania w języku jidysz, stuk końskich kopyt po bruku, odgłosy targu. W ten sposób po obu stronach Bramy powstały dwie symboliczne przestrzenie - ciemności i światła. Po obejrzeniu przezroczy uczestnicy Misterium przeszli w miejsce, gdzie stała kiedyś synagoga Saula Wahla. Artysta plastyk Witold Chmielewski wykonał tam z 60 cegieł kontur Gwiazdy Dawida, wypełniony następnie żarzącym się węglem drzewnym. Instalacja stała się żywym pomnikiem tych, którzy przed 60 laty mieszkali w mieście żydowskim i zginęli podczas zagłady getta.

Ostatnie z realizowanych przez Ośrodek Misteriów zatytułowane Poemat o Miejscu odbyło się 12 października 2002 roku podczas VII edycji Konfrontacji Teatralnych. Wydarzenie było próbą zmierzenia się z Pamięcią o Zamku i obszarze znajdującym się wokół niego. Dziś okolice Zamku to miejsce puste, ale naznaczone ogromną ilością zbrodni, okrucieństwa i zniszczenia. Dawniej teren ten był dzielnicą żydowską. Sam Zamek był miejscem, gdzie przez lata funkcjonowało wyjątkowo okrutne więzienie, najpierw hitlerowskie, później komunistyczne. Znak do rozpoczęcia Misterium dał o godzinie 20. dzwon na wzgórzu Czwartek. Na całej przestrzeni Placu Zamkowego zgasło światło, tworząc „scenę” do dalszych działań. Uczestnicy wyszli z rozświetlonej, tętniącej życiem

Bramy Grodzkiej i weszli w ciemność po jej drugiej stronie. Przewodnikiem w drodze było światło zapalające się kolejno w otwartych studzienkach kanalizacyjnych, z których jednocześnie płynął dźwięk – głosy więźniów Zamku z okresu okupacji i lat powojennych oraz wspomnienia mieszkańców Lublina o dzielnicy żydowskiej i o jej zagładzie. Misterium zakończyło się w miejscu dawnej synagogi, gdzie drogę uczestników przecięła kotara. W swoim symbolicznym wyrazie miała nawiązywać do kotary przedstawionej na freskach ze ścian prezbiterium Kaplicy Zamkowej, która oznacza istnienie nieprzeniknionej tajemnicy. Wydobijające się z głębi studzienek światło i głosy odsłoniły ukryte i niewidoczne na co dzień znaczenia zwarte w pustej dziś przestrzeni wokół Zamku. Wykorzystanie istniejącej w przestrzeni miasta infrastruktury technicznej, z nalożonym osprzętem teatralnym w postaci reflektorów, głośników i przewodów, pomimo świadomego nieużywania rekwizytów ani scenografii, umożliwiło dotarcie do głębszych sensów historii Zamku i jego najbliższego otoczenia. Uświadamiało, jak istotnym miejscem w dziejach miasta jest ten obszar. Zrazem, jak niewiele o nim wiemy.

Misteria realizowane przez Ośrodek „Brama Grodzka - Teatr NN” są próbą przeniknięcia tajemnicy Pamięci i próbą jej przywracania. Podobnie jak starożytne misteria eleuzyjskie są adresowane do wtajemniczonych – tych, którzy chcą, a co najważniejsze potrafią odczytać kod zawarty w przestrzeni miasta, w którym żyją. Zmuszają do zadumy nad tym, co zostało zniszczone, a za sprawą zniszczenia ulega powolnemu zapomnieniu.

fot. Maria Kubiszyn

fot. Maria Kubiszyn

Misterium Dzwonu Świętego Michała.

fol. Maria Kubiszyn

Misterium Światła i Ciemności - instalacja Witolda Chmielewskiego.

Prowokują do poznania przemilczanych zdarzeń, wydobycia faktów z obszaru niewiedzy, niechęci a nawet lęku, zachęcają do rozszyfrowania ukrytych znaczeń. Są uczeniem się pamiętania, rozumienia i szacunku dla przeszłości.

Działania takie wynikają ze świadomości potrzeby przypominania prawdziwej i trudnej zarazem historii pustego dziś miejsca zlokalizowanego bezpośrednio za Bramą Grodzką. W zamyśle twórcy - Tomasza Pietrasiewicza, Misteria nawiązują do realizowanego od samych początków Ośrodka „Brama Grodzka – Teatr NN” programu „Pamięć – Miejsce – Obecność”,

który streszcza się w trzech zdaniach: Pamięć – na istotną część historii tego miasta i regionu składa się pamięć o tym, co powstało ze spotkania różnych kultur, a także o tym, co uległo zniszczeniu i zagładzie. Miejsce – Lublin, miasto, w którym żyjemy, położone jest w szczególnym miejscu na pograniczu Wschodu i Zachodu. W tym mieście i regionie do dzisiaj obecne są ślady innych kultur. Obecność – nasza obecność w kulturze związana jest nierozzerwalnie z pamięcią o miejscu, w którym żyjemy i z otwartością na spotkanie z tym, co ważne i żywe w całej kulturze europejskiej. ■

Joanna Zętar
jest historykiem sztuki,
pracuje w Ośrodku „Brama
Grodzka – Teatr NN”
w Lublinie.

fol. Maria Kubiszyn

Poemat o miejscu.